

VSEBINA IN PROGRAMSKA JEDRA PRI POUKU GEOGRAFIJE V SREDNJI ŠOLI

Slavko Brinovec

Po uvodnem razmišljanju o ciljeh, vsebini in položaju pouka geografije pri nas, avtor kratko prikaže dosedanji koncept pouka geografije v usmerjenem izobraževanju ter predlaga nov program geografije v srednji šoli.

Vsebina, smotri in obseg vsakega predmeta na vsaki stopnji izobraževanja so tudi pri nas določeni s splošnimi družbenimi smotri vzgoje in izobraževanja. Nemogoče je razpravljati o stanju v geografiji, o njenem družbenem vrednotenju, ne da bi bežno poznali temeljna izhodišča, ki so jih sestavljali morali upoštevati pri pripravi vsebine in obsega učnih načrtov. Predvsem ne smemo pozabiti, da so v širših družbenih smotrih odločale strukture, ki niso geografske in so zato premalo poznale strokovna dejstva, ki bi jih morali poznati in upoštevati, da ne bi prišlo do nepopravljivih napak pri vzgoji in izobraževanju (1, 7).

Kaj torej pogojuje vsebine in program pouka geografije? Predvsem moramo imeti jasno postavljene cilje in naloge, ki jih je treba realizirati pri vzgojnoizobraževalnem procesu. Cilji in naloge morajo biti maksimalno usklajeni z vsebino, s katero jih hočemo realizirati.

Drug, prav tako pomemben element, predstavljajo same vsebine. Morajo biti znanstveno opredeljene in oblikovane tako, da so prilagodejene starostni stopnji oziroma psihofizičnim sposobnostim učencev. Vsebine se morajo oblikovati na sodobnih in aktualnih dogajanjih geografije kot stroke. Te vsebine morajo biti povezane z vsebino ostalih, predvsem sorodnih predmetov. Biti morajo povezane vertikalno tako, da se zagotovi njihovo nadaljevanje na različnih stopnjah šol. Končno morajo vsebine odgovarjati sodobnim potrebam družbe, morajo biti uglašene s perspektivami in naprednimi tokovi v naši družbi. Programske vsebine morajo povezovati teorijo z delom in družbeno prakso. Maksimalno stimulirajo,

poleg znanja razvijajo tudi navade in spretnosti in omogočajo povezovanje pouka z izvenšolskimi dejavnostmi.

Oblikovanje geografskih vsebin je lahko trojno:

- linearno, kadar vsebine proučujemo postopno in se povezujejo od začetnega razreda šolanja do konca srednje šole;
- ciklično, v koncentričnih krogih, ko se na nižji stopnji šolanja v skladu s sposobnostmi učencev ohranja celotna vsebina, na naslednji stopnji se gradivo razširja in pogloblja;
- spiralno, vertikalno, ko se s programi postopoma pogloblja in razširja temeljna vsebina. Spiralno-vertikalno programiranje je prehod iz cikličnega k linearnemu programiranju. Za pouk geografije pride v poštev samo spiralno - vertikalni način programiranja, kar odgovarja zahtevam učnega načrta programov geografije v osnovni šoli in srednji šoli (2, 15).

Osnovne naloge pouka geografije v splošnoizobraževalni šoli so strnjene v dve skupini:

- v prostorsko informativnih nalogah;
- v poglobljeni vzgoji celotnega ali geografskega načina mišljenja.

Zaradi sistematike obravnave in realizacije spiralno vertikalnega sistema geografskega izobraževanja, ki ga zahteva racionalizacija pouka, smo morali med njima postaviti načelno mejo, kar je utemeljeno tudi iz didaktičnega vidika. Prostorsko informativna funkcija geografije je izhodišče, ob katerem dobivamo zaznave, predstave, oblikujemo pojme, dobivamo informacije spoznanja posameznih elementih, delnih kompleksih in končno o celotnih

regijah. To je prevladujoča funkcija pouka geografije v osnovni šoli. Poglobljena vzgoja geografskega načina mišljenja na vseh razvojnih stopnjah učencev in zahteva po večji aktivizaciji učencev v vzgojno-izobraževalnem procesu nujno zahteva zmanjšanje obsega vsebin. To je koncept, ki naj prevladuje v srednji šoli. Tak koncept zahteva širše obravnavanje regij.

Koncept spiralno vertikalnega geografskega izobraževanja je utemeljil dr. Medved, žal zaradi krčenja obsega predmeta v srednjem izobraževanju ni bil dosledno uveljavljen na stopnji srednje šole.

Čeprav so geografski vzgojnoizobraževalni smotri pri vzgoji osebnosti pomembni, so vendar le sestavni del celotnih vzgojnoizobraževalnih smotrov. Številni novi predmeti, pa tudi tradicionalni, se v marsičem dotikajo vsebin geografije in celo dokazujejo svojo aktualnost. Včasih nam celo vsiljujejo mnenje, da se učenci nauče geografskih vsebin ob gledanju televizije in filmov. Geografi se premalo zavedamo teh dejstev, premalo smo prisotni v družbi in jo tudi premalo seznanjamo z vlogo in pomenom geografije kot splošno izobraževalnega predmeta v naši šoli. Zahtevamo večje število ur, ker mislimo, da bomo na ta način uresničili zastavljene smotre. Dejstvo pa je, da povečano število ur ne bo spremenilo pouka geografije, ampak moramo to storiti s kvaliteto in vsebinsko spremembo pouka samega. Geografija je po svoji naravi in nalogah nacionalni (patriotični) in globalni predmet. To moramo posebej opozoriti, da pokažemo na širino in odgovornost našega dela. Obe osnovni funkciji pouka geografije kot vzgojnoizobraževalnega predmeta, to sta prostorsko informativna in problemska z vzgojo celotnega geografskega načina mišljenja, sta globalni. Razlike, ki se pojavljajo med posameznimi državami, so le konceptualno enake po vsem svetu. Vsaka država posveča več pozornosti svojemu ozemlju, svojim sosedom in območjem, s katerimi jo vežejo tesnejše politične, kulturne in gospodarske vezi. Geografija kot nacionalna (patriotična) veda se pojavlja pri obravnavanju Jugoslavije, republik in pokrajine, v kateri živimo. Ta del geografije je pomemben, ker nam kaže na razlike v družbenogospodarskem razvoju in specifičnosti prostora. Tretji element predstavlja težnjo, da bi vzgojnoizobraževalni sistem v Jugoslaviji pripeljal na ista

izhodišča, da ne bi bilo razlik v konceptu in v vsebinah med posameznimi republikami. Od tod zahteva po skupnih vzgojnoizobraževalnih jedrih v izobraževalnem sistemu, ki so bile v različnih okoljih različno tolmačene. Težnje so velike, od najbolj ekstremnih, da bi bil vzgojnoizobraževalni sistem v Jugoslaviji enak, da bi za posamezno vzgojnoizobraževalno področje imeli enake vsebine in celo učbenike, pa do stališč, da je treba določiti minimalni standard splošnoizobraževalnih znanj in smotrov, da pa bi razlike, ki so posledica družbenogospodarskega in kulturnega razvoja, bile v programih. Tako bi dosegli lažjo prehodnost učencev med posameznimi republikami, ohranili bi razlike v vzgojnoizobraževalnem procesu, ki so posledica razmer in različno dolge tradicije vzgojnoizobraževalnega sistema.

Kakšen je položaj geografije v osnovnih in srednjih šolah v Sloveniji, je jasno opredelila anketa, ki jo je katedra za didaktiko in metodiko pouka geografije izvedla leta 1987. V njej večina osnovnošolskih učiteljev trdi, da je položaj zemljepisa enakovreden drugim predmetom, medtem ko srednješolski učitelji trdijo obratno, da je njihov polražaj podrejen in nazaduje. Bolj enotni so učitelji obeh stopenj o položaju zemljepisa v vzgojnoizobraževalnem procesu, kjer velika večina (85 % srednješolskih in 45 % osnovnošolskih) učiteljev meni, da je položaj zemljepisa slab. Ta anketa nedvomno potrjuje, da je potrebno spremeniti vlogo geografije v šoli in sicer v skladu z razvojem geografije kot znanosti. Upoštevati moramo tudi razvoj pedagogike, psihologije, spremeniti vsebine, ki bodo odgovarjale današnjim razmeram doma in v svetu (3, 28). Razlogi za tako stanje so različni. Na prvem mestu je vloga in položaj geografije kot znanosti, ki trenutno ne spada v agresivne vede pri nas, kjer je informacij o njenem razvoju v družbi premalo. Drug razlog je v popuščanju nekaterih vsebin drugim panogam. Intenzivni razvoj industrije v svetu, proces urbanizacije, neracionalno izkoriščanje naravnih bogastev je pripeljal do močnega uničenja geografskega okolja. Prav na tem področju bi lahko geografi veliko storili. Isto velja za področje regionalnega planiranja, ki je prešlo z geografije na urbanizem. Vsi ti razlogi manjšajo vlogo geografije. Pouk geografije je ponekod slabši zaradi neusposobljenosti in premajhnega interesa učiteljev. Splošno mnenje je, da je geografija pred-

vsem deskriptivna, polna zahtev po številnih podatkih, manj pa po aktivnem miselnem delu učencev (4, 19).

DOSEDANJI KONCEPT

Usmerjeno izobraževanje poteka po vzgojnoizobraževalnih programih, kar pomeni, da poleg vsebine opredeljuje tudi obseg, razporeditev, organizacijo, načine in pogoje izvajanja vzgojnoizobraževalnega dela. Število in vrsta vzgojnoizobraževalnih programov izhaja iz vrst in zahtevnosti dela v okviru določene stroke ali področja združenega dela. Vsem tem zahtevam so morali slediti tudi oblikovalci učnega načrta geografije kot elementa vzgojnoizobraževalnega programa. Poleg izpostavljenih zahtev moramo upoštevati tudi načela za zagotavljanje enakovrednega izobrazbenega standarda v vzgojnoizobraževalnih programih enake. Le-ta se zagotavlja med drugim zlasti z zahtevnostjo in obsegom vsebin splošnoizobraževalnih in temeljnih strokovno teoretičnih znanj. Vsebina splošne izobrazbe v programih srednjega izobraževanja je obča geografija v obsegu 70 ur. V nadaljnjem izobraževanju je izhodišče za oblikovanje učnih načrtov programsko jedro. Z njim so opredeljene temeljne vsebine in smotri izobraževanja.

Geografsko izobraževanje po skupni vzgojnoizobraževalni osnovi temelji na naslednjih programskih jedrih:

- temeljne geografske značilnosti razvitih držav in držav v razvoju;
- geografsko proučevanje domače pokrajine;
- geografske značilnosti Slovenije;
- geografske značilnosti Jugoslavije.

Še vedno ostaja vprašanje njihovega obsega v posameznih programih enake zahtevnosti. S tem je vprašljiva zadovoljitev zahtev o enakopravnem izobrazbenem standardu. Kljub vsemu predstavljajo novi učni načrti velik premik od dosedanjih. Prizadevajo si uresničiti zahtevo, da je geografija kot vzgojnoizobraževalni predmet oblikovana tako, da omogoča poglobljeno vzgojo geografskega mišljenja. To pomeni, da se odreka zgolj navajanju mladine na prilagajanje spremembam, temveč jih v tesni povezanosti z vsemi oblikami in področij vzgojnoizobraževalnega dela usposablja za aktiven odnos do okolja (5, 14).

PREDLOG NOVEGA PROGRAMA GEOGRAFSKIH VSEBIN V SREDNJI ŠOLI

Današnje izkušnje so pripeljale do tega, da poskušamo vzgojnoizobraževalni sistem spremeniti tako, da zmanjšamo število vzgojnoizobraževalnih programov in da sorodne vzgojnoizobraževalne programe združimo v enega. Tako naj bi nastala kot vrh piramidalnega sistema srednje šole splošna srednja šola, ki naj bi se razlikovala le v delu programa med posameznimi usmeritvami. Prav na podlagi izkušenj, ki jih imamo z usmerjenim izobraževanjem, bi bil čas, da geografi pripravljeni pričakamo razprave o novi srednji šoli.

Kot eden od možnih predlogov za tako razpravo, ki bi ga morala najprej oceniti stroka, je predlog nove razporeditve vzgojnoizobraževalnih vsebin v srednji šoli. Predlog temelji na sedanjih izkušnjah, ki smo jih pridobili iz izvajanjem pouka geografije v najbolj zahtevnih programih srednjih šol. Ugotovili smo, da so bili dejansko opravljeni veliki premiki, da se je spremenil način dela, da imamo ta tenutek na razpolago celo vrsto učnih pripomočkov. Skratka, da je didaktični komplet postal osnova vzgojnoizobraževalnega dela v šoli. Istočasno ugotavljamo, da se pojavljajo vrzeli v znanju predvsem na področju regionalne geografije. Prav nezadovoljivo poznavanje tega dela geografskega izobraževanja nas sili k razmišljanju, da damo večji poudarek regionalni geografiji vsaj v nekaterih izobraževalnih programih. Opažamo, da ne poznamo dogajanj ne pri naših sosedih ne v Evropi in ne na drugih kontinentih. Na tem področju so premiki vendarle napravljani. V dosedanjem izobraževanju spreminjamo vsebine v programskem jedru, kjer naj geografske značilnosti razvitih dežel in držav v razvoju nadomesti regionalna geografija kontinentov.

Istočasno ugotavljamo, da doživlja pouk geografije v evropskih državah mnoge, prav tako temeljite spremembe. Iz nekdanjega sistematičnega obravnavanja obče geografije vse bolj prehajajo na primerne vzorce. Gre za to, da posamezne geografske pojme postopoma gradimo na primeru posameznih držav. Tako naj bi na koncu tega programskega jedra poznali vse temeljne elemente obče geografije v nekem določenem območju. Tako bi na eni strani dobili sistematični pregled geografskih pojmov, na drugi strani pa spoznali regionalne geografske zna-

čilnosti. Tak sistem dela poznajo skoraj v vseh deželah Evrope.

Tudi način obravnavanja geografskih vsebin bi se moral spremeniti. Oblike dela bi morale iz posrednih preiti na neposredne. Geografija ima zato vse pogoje. Problemski pristop bi moral postati temeljna metoda dela pri geografiji v srednji šoli. Na podlagi tega bi dobili spiralno-vertikalno razporejene učne vsebine, ki bi se začele z geografskimi značilnostmi kontinentov, nadaljevale bi se s spoznavanjem geografskih značilnosti Evrope, Jugoslavije, Slovenije, zaključili bi z geografskim proučevanjem domače pokrajine.

V prvem letniku bi obravnavali geografske značilnosti kontinentov. To ne bi bila klasična regionalna geografija. Le na vzorčnih primerih bi obravnavali posamezne geografske elemente in procese, ki bi jih na zaključku sistematizirali. Taka osnova bi lahko imela sledeče učne komplekse: pokrajinski pasovi, države, pokrajine in regije, razvojni problemi in prihodnost.

Drugi letnik bi obravnaval geografske značilnosti Evrope in njenih regij. Dokler je Evropa še razdeljena, naj bi bile to gospodarske skupnosti. Nemogoče je siliti v Evropo, ob tem pa zanemariti procese, ki pomenijo integracijo našega kontinenta. Tudi tu ne bi šlo za regionalizacijo in spoznavanje posameznih držav.

Dosedanji obseg spoznavanja Jugoslavije bi se preselil v tretji letnik. Za razumevanje posameznih republik in Jugoslavije kot celote je ta tematski sklop nujno potreben. V četrtem letniku naj bi v prvem polletju obravnavali Slovenijo. Na ta način bi spoznali tiste naravne in družbenogeografske značilnosti, ki jih mora za poznavanje Jugoslavije poznati vsak učenec, ki končuje srednjo šolo. Kot višek geografskega izobraževanja, ki prehaja v raziskovalno delo, bi proučevali geografske značilnosti v domači pokrajini. V tem programskem jedru naj bi učenci samostojno obravnavali različne naravnogeografske pojave in družbenogeografske procese okolja, v katerem živijo. Predlog zahteva torej za vsa ta programska jedra po dve uri tedensko. Skupaj 280 ur pouka geografije.

Tako vertikalno-spiralno oblikovan predlog vsebin geografije v srednji šoli bi morali graditi kot naravno nadaljevanje geografskega izobraževanja v

osnovni šoli. V predlogu se geografija pojavlja v dveh funkcijah: v prvem in drugem letniku kot globalna veda, ko obravnava naravno in družbeno geografske značilnosti posameznih kontinentov. V drugem delu pri obravnavi Jugoslavije, Slovenije in domače pokrajine pa kot nacionalna (patriotična) veda. Kot taka bi morala najti svoje mesto v programih vseh splošnoizobraževalnih srednjih šol. Dosedaj smo premalo poudarjali globalno in patriotično funkcijo pouka geografije. Ta dva dela med seboj nista bila ločena. V bistvu so globalne vsebine enake obsegu vseh drugih prirodoslovnih in družboslovnih ved v srednji šoli. Patriotični del pouka geografije je tisto, kar drugi predmeti v vzgojnoizobraževalnem smislu nimajo. Ta del je nujen za oblikovanje celostnega geografskega mišljenja.

Program vsebin pouka geografije bi moral tvoriti logične celote - programska jedra:

1. Geografske značilnosti kontinentov - 70 ur
2. Geografske značilnosti Evrope - 70 ur
3. Geografske značilnosti Jugoslavije - 70 ur
4. Geografske značilnosti Slovenije - 35 ur
5. Geografsko proučevanje domače pokrajine - 35 ur

Tak koncept je najbolj široka možnost pouka geografije. Potem, ko ga stroka obravnava in oceni, bi lahko na tej osnovi temeljiteje razgradili posamezne vsebine.

Na ta način bi omogočili, da se obravnava geografije nadaljuje v koncentričnih krogih v tem smislu, da se fizični obseg spoznavanja pokrajine zmanjšuje, povečuje pa se intenzivnost obravnavanja in podrobnost spoznavanja posameznih pokrajin. Tak koncept vzgojnoizobraževalnega dela v srednji šoli bi nujno povzročil spremembo stila šolskega dela. Predvsem bi se morale spremeniti oblike pouka. Geografske vsebine je potrebno obravnavati problemsko. S tem bi nedvomno povečali aktivnost učencev in dvignila bi se učinkovitost. To pa so tisti elementi, ki jih od sodobne šole pričakujemo. Le z veliko aktivnostjo, uvajanjem teamskega dela in z neposrednim-angažiranjem učencev bomo spoznali vsebine, ki so potrebne učencem kot občanom in osnova, na kateri bodo gradili svoje splošno znanje.

ZAKLJUČEK

Tak program vzgojnoizobraževalnega dela pouka geografije v srednji šoli mora v praksi dokazati družbeni pomen stroke v znanstvenoraziskovalnem kot vzgojnoizobraževalnem delu. Prav to dejstvo nas zavezuje, da tako načrtovano vzgojnoizobraževalno delo uveljavimo, za kar morajo biti pripravljene ustrezni učni načrti, temeljno opredeljene posamezne geografske vsebine. Na tej osnovi je potrebno pripraviti učbenike, priročnike in drugi didaktični material in usposobiti kadre za delo, ki ga tako načrtujemo. Smotri in naloge bodo morali poudariti zahtevo po spoznavanju splošnageografskih značilnosti, njihovo razširjenost na zemeljskem površju in pomenu za človeka. Zahteva po večji aktivizaciji učencev v vzgojnoizobraževalnem procesu je vse večja in bo narekovala zmanjšanje vsebin in njihovega izbora. Potrebno bo opuščanje sistematičnega prikazovanja in obravnavanja vseh splošnageografskih pojmov, pojavov, procesov in zakonitosti. Izpostavljeni morajo biti tisti pojmi in elementi, ki jih učenci na nižji stopnji niso spoznali in to v obsegu, ki omogoča razumevanje geografskih dogajanj v izbrani regiji. Logično je, da se splošno-

geografsko izobraževanje zaključi z obravnavo geografskega načrtovanja domače pokrajine. To je pogojeno s psihofizično razvojno stopnjo in večletnim pridobivanjem pojmov, spoznanj ter zakonitosti, s tem pa tudi geografskega načina mišljenja. Spoznanja o domači državi so nujno potrebna tudi z narodnoobrambnega stališča, za strokovna in družbena dela občana.

1. Verbič Mira: *GEOGRAFIJA V NAŠEM VZGOJNOIZOBRAŽEVALNEM SISTEMU*, Geografski obzornik XXXIV/2, Ljubljana 1987.
2. Stanišič Božidar: *ZAJEDNIČKA OBRAZOVNO VASPIIANA JEZGRA V NASTAVI GEOGRAFIJE*, Unapredjenje nastave geografije u Jugoslaviji, Beograd 1983.
3. Umek Maja: *POLOŽAJ ZEMJEPISA GEOGRAFIJE NA OSNOVNIH IN SREDNJIH ŠOLAH*, Geografski obzornik XXXIV/2, Ljubljana 1987
4. Rudič Vujadin: *METODIKA NASTAVE GEOGRAFIJE*, Naučna knjiga, Beograd 1982.
5. Verbič Mira: *GEOGRAFIJA V PROGRAMIH SREDNJEGA ISMERJENEGA IZOBRAŽEVANJA V SR SLOVENIJI*, Geografski obzornik XXVIII/3-4, Ljubljana 1981.

UDK 373.5 : 91

UDC 373.5 : 91

POMANJKANJE REGIONALNE GEOGRAFIJE - PROBLEM MNOGIH PROGRAMOV V SREDNJEM IZOBRAŽEVANJU

Tatjana Ferjan

Avtorica povzame nekatere novejšje poglede na regijo in regionalno geografijo, njihov vpliv na regionalno geografijo v šoli ter analizira pouk geografije v srednjih šolah. Zavzema se za več in drugačno regionalno geografijo v šoli.

Geografija v šoli je bila do nedavno regionalna. Z usmerjenim izobraževanjem je geografija doživela spremembe. V mnogih programih je izgubila ure, s tem regionalno geografijo, (svet, Evropo in Jugoslavijo) ostala je splošna geografija. Kjer se je v programih obdržala regionalna (svet) je dobila nov izraz - geografija razvitega in nerazvitega sveta. Ali je to regionalna geografija? Ali s to obliko išče regionalna geografija nekaj novega? Številne kritike so padle na

učbenik in učni načrt. Teško se mnogi kolegi posloviyo od regionalne geografije. Ali je to potrebno?

Vedeti moramo, da je učni načrt odraz razvoja znanosti v stroki. Zato najprej nekaj misli o regionalni geografiji v sklopu geografije kot znanstvene vede.